

О‘ЗBEK VA RUS TILLARIDA "YER//ЗЕМЛЯ" KONSEPTINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI

Yakubova Gulchexra Ziyatovna

Qarshi xalqaro universiteti “Filologiya

va tillarni o‘qitish” kafedrası

katta o‘qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada o‘zbek va rus tillarida "yer//земля" konseptining lingvistik va madaniy xususiyatlari tahlil qilinadi. Konseptning semantik maydoni, metaforik va ramziy ma'nolari, etimologik asoslari, grammatik xususiyatlari hamda folklor va madaniy ta'siri qiyosiy tahlil qilinadi. O‘zbek va rus tillarida yer tushunchasi nafaqat fizik manba sifatida, balki ma'naviy va ramziy ahamiyat kasb etuvchi kategoriya sifatida ham namoyon bo'lishi ko'rsatib o'tiladi. Shuningdek, maqolada ushbu konsept atrofida shakllangan frazeologik birliklar va ularning milliy identifikatsiya bilan bog'liqligi ochib beriladi. Tadqiqot natijalari konseptual tahlil usullari asosida tahlil qilinib, yer konseptining madaniy hamda lingvistik jihatlari chuqurroq o'rganiladi.

Tayanch so‘zlar: konsept, semantika, metafora, ramziy ma'no, etimologiya, frazeologiya, milliy identifikatsiya, madaniyat, til, lingvistika.

Аннотация

В данной статье рассматриваются лингвистические и культурные особенности концепта "земля//yer" в узбекском и русском языках. Проводится сравнительный анализ семантического поля, метафорических и символических значений, этимологических основ, грамматических особенностей, а также

фольклорного и культурного влияния данного концепта. Показывается, что в узбекском и русском языках понятие "земля" проявляется не только как физическая сущность, но и как духовная и символическая категория. Кроме того, в статье анализируются фразеологические единицы, связанные с этим концептом, и их связь с национальной идентификацией. Результаты исследования основаны на методах концептуального анализа, позволяя глубже изучить культурные и лингвистические аспекты данного явления.

Ключевые слова: концепт, семантика, метафора, символическое значение, этимология, фразеология, национальная идентификация, культура, язык, лингвистика

Abstract

This article examines the linguistic and cultural characteristics of the concept "yer//земля" in Uzbek and Russian languages. A comparative analysis of its semantic field, metaphorical and symbolic meanings, etymological origins, grammatical features, as well as its impact on folklore and culture is conducted. The study demonstrates that the concept of "earth" in Uzbek and Russian is not only understood as a physical entity but also holds significant spiritual and symbolic meaning. Additionally, the article analyzes phraseological units associated with this concept and their connection to national identity. The research findings are based on conceptual analysis methods, allowing for a deeper exploration of the cultural and linguistic aspects of this phenomenon.

Keywords: concept, semantics, metaphor, symbolic meaning, etymology, phraseology, national identity, culture, language, linguistics.

Konseptlar lingvistik va madaniy tadqiqotlarning muhim obyekti bo'lib, ular til va madaniyat o'rtasidagi aloqalarni ochib berishga xizmat qiladi. Yer va Земля konsepti insoniyat hayotining eng muhim asoslaridan biri bo'lib, turli madaniyatlarda

u muqaddas, baraka va hayotning manbai sifatida qabul qilingan. Ushbu maqolada o'zbek va rus tillarida yer va земля konseptining lingvistik xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinadi.

Yer va Земля so'zlari ko'p ma'noli bo'lib, turli kontekstlarda har xil ma'nolarda qo'llaniladi. Geografik ma'no nuqtayi nazaridan yer sayyora sifatida tushuniladi. O'zbek tilida bu yer kurrasi deb yuritilsa, rus tilida planeta Земля shaklida qo'llaniladi. Bu so'zlar insoniyat yashayotgan joy sifatida ham tushuniladi va unga ehtirom bilan qaraladi. Tuproq va ekin maydoni sifatida ham keng ma'noda ishlatiladi.

O'zbek tilida yer haydash, qishloq xo'jaligi yerlari kabi ifodalar mavjud bo'lsa, rus tilida пахотная земля shaklida qo'llaniladi. Chunki har ikkala tilda ham yer dehqonchilik va oziq-ovqat yetishtirish bilan chambarchas bog'liq. Yer tushunchasi mulkni anglatish uchun ham ishlatiladi. O'zbek tilida yer sotib olish iborasi keng tarqalgan bo'lsa, rus tilida купить землю shaklida uchraydi, bu esa yerni iqtisodiy qadriyat sifatida qabul qilinishini ko'rsatadi [Левин, 2002].

Shuningdek, yer so'zi ramziy va metaforik ma'nolarga ham ega. O'zbek tilida yer bag'riga kirish iborasi vafot etishni anglatadi, rus tilida esa сойти в землю shaklida ifodalanadi. Bu esa yerni inson hayotining yakuniy manzili sifatida qabul qilish bilan bog'liqdir. Yer ona sifatida ham tasavvur qilinadi va bu tushuncha ma'naviy va diniy ahamiyat kasb etadi. O'zbek tilida ona yer, rus tilida esa Матушка-земля iborasi uchraydi. Bu esa yerni ona kabi muqaddas deb bilish qarashining umumiy ekanligini ko'rsatadi [Смирнов, 1998]. O'zbek tilidagi yer so'zi qadimgi turkiy tillardan kelib chiqqan bo'lib, tuproq, quruqlik, sayyora ma'nolarini anglatadi. Rus tilidagi земля so'zi esa qadimgi slavyan tilidan meros bo'lib, zem ildiziga ega va u ham tuproq, yerni anglatadi. Bu ikki tilda yer konsepti ko'plab barqaror iboralar va metaforalarda aks etadi. O'zbek tilida "o'z yeri, o'zga el bo'lmas", "yer kurrasi katta, lekin Vatan bitta", "yerni e'zozla, u seni boqadi" kabi iboralar keng qo'llaniladi. Rus tilida esa "Своя земля – мать, чужая – мачеха" va "Не плюй в колодец – пригодится воды

напиться" kabi maqollar yer va tabiatga hurmatni ifodalaydi. Bu iboralar yer konseptining milliy identifikatsiya bilan bog'liqligini ko'rsatadi [Дмитриев, 2015].

Rus tilida земля so'zi ko'plik shaklda земли, egalik shaklida земли (yerning) kabi o'zgaradi. O'zbek tilida esa yer so'zi ko'plikda yerlar, egalik shaklida yerning shaklini oladi. Rus tilida bu so'z ot sifatida qo'llanib, ko'plab atamalar yaratadi: земледелие (dehqonchilik), землевладелец (yer egasi). O'zbek tilida esa yer so'zi turli birikmalarda keladi: yer egaligi, yer maydoni kabi. Rus tilida ushbu so'zdan hosil qilingan ko'plab terminlar mavjud bo'lib, ular yer bilan bog'liq faoliyatlarni ifodalaydi. O'zbek tilida esa yer atrofidagi tushunchalar kontekst bo'yicha shakllanadi (Иванов, 2010). O'zbek va rus folklorida yer konsepti muhim o'rin tutadi. O'zbek xalq maqollari va qo'shiqlarida "yer baraka bersa, el to'q yashar", "yerga mehring bo'lsa, yer seni boqadi" kabi iboralar keng tarqalgan. Rus xalq maqollari va qo'shiqlarida esa "Земля-кормилица, вода поилица" (yer boquvchi, suv ichimlik) va "Где родился, там и пригодился" (qayerda tug'ilsang, o'sha yerda foydali bo'lasan) kabi iboralar mavjud. Bu yerda yer konsepti nafaqat moddiy, balki ruhiy qadriyat sifatida ham e'tirof etilgan. Folklorda yer odatda ona, hayot manbai va insonning vafotidan keyin qaytib boradigan manzil sifatida talqin etiladi. O'zbek va rus madaniyatlarida bu konsept muqaddas deb hisoblanib, unga nisbatan maxsus e'tibor beriladi [Карпов, 2007].

Yer и земля konsepti o'zbek va rus tillarida ko'p qirrali semantik maydonga ega bo'lib, u madaniy va tarixiy omillar ta'sirida turlicha namoyon bo'ladi. Ushbu konseptning tahlili til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ko'rsatadi. O'zbek va rus tillarida yerga nisbatan ehtirom va uni muqaddas bilish tushunchasi o'xshash bo'lsa-da, metaforik va frazeologik birliklarda ayrim farqlar mavjud. Bu farqlar xalqlarning tarixiy rivojlanishi va madaniy xususiyatlari bilan bog'liqdir. Kelgusida ushbu mavzuni yanada chuqurroq o'rganish lingvistik va madaniy tadqiqotlar uchun katta ahamiyatga ega bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Левин, Ю. А. (2002). *Лингвистическая семантика*. Москва: Наука.
2. Смирнов, В. П. (1998). *Символика и метафора в русском языке*. Санкт-Петербург: Издательство СПбГУ.
3. Дмитриев, С. В. (2015). *Фразеология русского языка*. Москва: Флинта.
4. Иванов, А. Н. (2010). *Сравнительное языкознание*. Москва: Высшая школа.
5. Карпов, О. В. (2007). *Русская фольклорная традиция*. Москва: Академический проект.
6. Gulyamov, S. (2012). *O'zbek tilining semantik xususiyatlari*. Toshkent: Fan.
7. Alimov, A. (2015). *Qiyosiy tilshunoslik asoslari*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
8. Karabayeva, D. (2018). *O'zbek va rus tillarida metaforik birliklarning qiyosiy tahlili*. Toshkent: Universitet nashriyoti.
9. Злотников, А. В. (2004). *Современное сравнительное языкознание*. Москва: Наука.
10. Хайдаров, У. (2020). *Семантика фразеологических единиц в узбекском и русском языках*. Самарканд: Издательство СамГУ.